

سیاست‌های جمعیتی، باید غیر مستقیم دنبال شود

آمارها نشان می‌دهد خانواده‌های ایرانی این روزها چندان تمایلی به بچه‌دار شدن ندارند. رواج تك فرزندی و کاهش نرخ باروری مسوولان را بیش از پیش نگران آینده نمودارهای جمعیتی کرده است.

سلامت نیوز: آمارها نشان می‌دهد خانواده‌های ایرانی این روزها چندان تمایلی به بچه‌دار شدن ندارند. رواج تك فرزندی و کاهش نرخ باروری مسوولان را بیش از پیش نگران آینده نمودارهای جمعیتی کرده است. از همین رو دستگاه‌ها و نهادهای دولتی از چند سال گذشته به فکر تدوین طرح‌ها و راهکارهایی برای تشویق افراد به ازدواج و خانواده‌ها به بچه‌دار شدن افتاده‌اند؛ از مشوق‌های اقتصادی و پرداخت سکه و پول گرفته تا ارائه تسهیلاتی همچون وام و مرخصی به خانواده‌هایی که قصد بچه‌دار شدن دارند.

به گزارش سلامت نیوز به نقل از اعتماد؛ با این وجود این سیاست‌ها طی سال‌های گذشته، چندان تغییری در تمایل خانواده‌ها به بچه‌دار شدن و حداقل افزایش تعداد بچه‌ها ایجاد نکرده است. هر چند در حال حاضر نیز با نرخ رشد 1/2 همچنان جمعیت کشور در حال افزایش است اما مشکلاتی همچون سالخوردگی و پیری جمعیت نیاز به تغییر در ساختار هرم‌های جمعیتی و افزایش نرخ باروری را ضروری کرده است. بر اساس گفته متخصصان جمعیت، کشور ما هم‌اکنون وارد مرحله نخست سالمندی شده است یعنی جمعیت بالای 60 سال بین 7 تا 14 درصد است و پیش‌بینی می‌شود تا 30 سال آینده ایران وارد مرحله فوق سالمندی، یعنی بیش از 21 درصد جمعیت سالمند شود. این شرایط اگر چه از نظر جمعیت‌شناسان برای آینده جمعیتی کشور نگران‌کننده است اما مردم نگرانی‌ها و دلایل دیگری برای بچه دار نشدن دارند.

دکتر محمود مشفق، جمعیت‌شناس و عضو هیات علمی مرکز مطالعاتی جمعیت معتقد است اگرچه مشکلات و مسائل اقتصادی تاثیر زیادی در این روند داشته است اما آنچه بیش از همه در کاهش تمایل افراد به بچه‌دار شدن تاثیر داشته است، تغییرات نگرشی و فرهنگی در جامعه است که بخش زیادی از این تغییرات از نظر او اجتناب‌ناپذیر است. مشفق همچنین تاکید دارد به دلیل چند بعدی بودن موضوع جمعیت، سیاست‌های جمعیتی به‌طور هوشمندانه و با نگاه استراتژیک دنبال شود. به اعتقاد او، سیاست‌های غیرمستقیم از جمله دسترسی به مسکن و زمینه‌سازی کاهش ناسازگاری زوجین، کلید افزایش جمعیت است.

در چند سال گذشته در راستای هشدار جمعیت‌شناسان نسبت به وضعیت هرم‌های سنی جمعیتی، شاهد دنبال شدن طرح‌ها و راهکارهایی از سوی دستگاه‌ها و ارگان‌های مختلف در راستای سیاست‌های تشویقی افزایش جمعیت هستیم. از جمله چندی پیش وزارت بهداشت از طرح خانه به خانه ترویج باروری توسط رابطان بهداشت خبر داد. ارزیابی شما از چنین سیاست‌هایی چیست؟

باید توجه داشت که مباحث مربوط به باروری و تعداد فرزندان با وجود داشتن ابعاد کلان اجتماعی و فرهنگی، در نهایت يك موضوع شخصی، خصوصی و خانوادگی است. اگر در سیاست‌گذاری و برخورد با این مساله به شکل دقیق و حساب شده وارد عمل نشویم، ممکن است نتیجه عکس بگیریم. به همین دلیل راهکارهای اجرایی و سیاست‌های افزایش باروری اساسا باید به صورت غیرمستقیم اجرا شود؛ چرا که سیاست‌های غیرمستقیم اثر بیشتری دارد. هر شخص، گروه، خانواده‌یی مسائل و شرایط خاص مربوط به خودش را از لحاظ درآمد، وضعیت مسکن، اشتغال، سطح سواد و... دارد. اگر بخواهیم همه را با يك رویه واحد هدایت و مدیریت کنیم، مطمئنا نتایج مثبتی نخواهد داشت. لذا باید تشویق‌ها به روش درست صورت گیرد و به اثرات پنهان و ناپیدای رویه‌های عمل در این زمینه‌ها توجه داشت.

منظور شما از سیاست‌های غیرمستقیم افزایش باروری، چه راهکارهایی است؟

این سیاست‌ها در لابه‌لای سیاست‌های دیگر اتخاذ می‌شود ولی نتیجه آن می‌تواند اثرات مثبت بر سطح باروری باشد. سیاستی ممکن است زمینه اقتصادی داشته باشد مثلا بهبود وضعیت اقتصادی جوانان از نظر اینکه بتوانند به موقع ازدواج کنند یا صاحب مسکن شوند یا مثلا مشاوره‌هایی برای بهبود روابط زوجین در خانواده. برای درمان يك مساله، همیشه نباید به صورت مستقیم با خود مساله رو به رو شد، این یعنی برخورد با معلول نه علت، لذا باید به علت‌ها پرداخت. حل مسائل جنبه‌های مرتبط با موضوع در بسیاری موارد

كمك‌كننده و اثرگذار است. به عنوان نمونه حل مشكلات ناسازگاری زوجین درون خانواده‌ها بر رفتار باروری و فرزندزایی اثر مثبت دارد. کاهش هزینه‌های تحصیل دوره ابتدایی و مهدكودك‌ها بر سطح باروری اثر مثبت دارد و...

به نظر شما تشویق گسترده خانواده‌ها به باروری در رسانه‌های عمومی و از سوی نهادهای مختلف منجر به افزایش جمعیت در قشرهای پایین جامعه و افزایش مشكلات اقتصادی نمی‌شود؟

به نظر من چنین اتفاقی نمی‌افتد چون ما شاهد نوعی همگرایی بین استان‌های کمتر توسعه‌یافته و استان‌های بیشتر توسعه‌یافته و بین خانواده‌های فقیر و غنی از لحاظ رفتارهای باروری هستیم. وقتی سطح سواد جامعه بالا می‌رود تصمیم‌گیری درباره تعداد فرزندان و فاصله‌گذاری بین آنها در فضای خودتنظیمی می‌رود. یعنی ممکن است یکسری سیاست‌های عمومی مطرح باشد ولی این سیاست‌های عمومی زمانی اثر گذار خواهد بود که وقتی در سیستم خود ارزیابی خانوارها قرار گرفت، برای آنها برآیند مثبت و منفعت داشته باشد. خانواده، سیاست‌های عمومی را در قالب هزینه‌ها و فواید خانوادگی تحلیل و تفسیر می‌کنند. از طرفی با توجه به افزایش سطح سواد، سطح فرهنگ، بالا رفتن درآمد زیاد نباید نگران این موضوع بود. چون تصمیم‌گیری‌ها عقلایی و مبتنی بر هزینه و فایده است. خانواده‌های پایین‌هم الگوهای مرجع‌شان خانواده‌های متوسط به بالا است. اما باید توجه داشت سیاست‌های جمعیتی سیاست‌های اثرگذاری روی همه طیف‌های جامعه است. اگر يك سیاست غلطی اتخاذ شود تنها روی يك فرد و خانواده تاثیر ندارد بلکه روی خانواده‌های متعدد و طیف‌های گسترده‌یی از جمعیت اثر می‌گذارد. به همین دلیل سیاست‌ها باید خیلی حساب شده و دقیق دنبال شود که تبعات منفی عمومی آنها کمتر شود.

برخی مشوق‌های اقتصادی از جمله پرداخت سکه زمین و وام هم چندی پیش از سوی شورای عالی انقلاب فرهنگی اعلام شد پیش از این هم دولت از پرداخت پول به خانواده‌ها برای تولد فرزند خبر داده بود هر چند اجرایی نشد. اساساً نظر شما درباره تشویق به باروری با مشوق‌های اقتصادی چیست؟

تشویق‌های اقتصادی دولت با توجه به تغییرات فرهنگی در زمینه نهاد ازدواج و خانواده که در کشور اتفاق افتاده است، به نظر کم اثر می‌رسد. زیرا کاهش باروری، بیشتر به دلیل تغییرات فرهنگی و نگرشی بوده است. لذا تشویق‌ها هم وارد پروسه خودارزیابی مقتصدانه خانواده‌ها می‌شود. یعنی افراد می‌بینند مشوق‌های اقتصادی چه مشکلی از آنها را حل می‌کند. مثلاً خانواده‌ها ارزیابی می‌کنند و می‌بینند مشوق‌های اقتصادی در مقابل هزینه‌های پرورش و تربیت فرزند رقم ناچیزی است. این سیاست‌ها زمانی اثرگذار خواهد بود که شرایط زمینه‌یی و ساختاری را قبل از آن فراهم کرده باشیم، یعنی پیش‌زمینه‌ها و زیرساخت‌ها و بسترهایی کلان‌تر لازم است که مشوق‌ها اثر قابل ملاحظه‌یی را از خود نشان دهند.

تعدادی از مسوولان به موضوع اشتغال زنان اشاره کردند و این عامل را باعث کاهش جمعیت و باروری دانستند. به نظر شما مشکل سطح باروری در جامعه به اشتغال زنان برمی‌گردد؟

به هر حال 50 درصد جمعیت هر کشوری را زنان تشکیل می‌دهند. هر کشوری که می‌خواهد به سمت پیشرفت و رشد برود مجبور است از توان و نیروی زنان جامعه استفاده کند. اگر قصد داریم به سمت رشد و پیشرفت حرکت کنیم، زنان باید در جامعه حضور داشته باشند و قابلیت‌ها، توانایی‌ها و استعدادهای خود را به منصفه ظهور برسانند. اما نکته‌یی که اینجا مهم است این است که باید بین نقش‌های داخل خانواده زنان و نقش‌های خارج خانواده تعادل و توازن ایجاد کنیم. اینکه بگوییم زنان کار نکنند این یعنی پاك کردن صورت مساله، اما اگر گفتیم زنان به وضعیت توسعه جامعه كمك کنند و تعارضات نقشی زنان را از بین بردیم، این يك سیاست کارآمد است اما اگر بگوییم اشتغال زنان نباشد جامعه را از يك فرصت و پتانسیل مهم پیشرفت محروم کرده‌ایم.

به نظر شما نوسانات اقتصادی کشور و همچنین افزایش هزینه‌ها و مشكلات اقتصادی امنیت روانی خانواده‌ها برای بچه‌دار شدن را تهدید می‌کند؟

وضعیت مالی و اقتصادی و همچنین کیفیت زندگی و تغذیه‌یی خانواده‌های امروزی نسبت به خانواده‌های گذشته بهتر شده است، هر چند هزینه‌های زندگی هم افزایش یافته است. وقتی شما يك خانواده ایرانی در سال 1390 را با يك خانواده ایرانی در سال 1355 از لحاظ سطح امکانات و معیشت مقایسه کنید، می‌بینید سطح زندگی و معیشت خانواده‌ها خیلی بالا رفته است. اما آنچه اتفاق افتاده و باعث کاهش باروری شده مسائلی است که ما برای خود درست کرده‌ایم. هر چند بخشی از مشكلات، مثل تورم و بیکاری درست است، اما بخش عمده مساله بر می‌گردد ارزیابی خانواده‌ها از وضعیت خودشان و احساس محرومیت نسبی.

در واقع به قدری جاذبه‌های زندگی مدرن بالا رفته که همه تمایل دارند بیشتر و بیشتر داشته باشند. چشم و هم‌چشمی‌ها افزایش یافته است. مصرف کالاهای لوکس و جذاب به یکی از دغدغه‌های اصلی خانواده امروزی تبدیل شده است. همه می‌خواهند بهترین ماشین‌ها، تلویزیون‌ها، یخچال‌ها، موبایل‌ها و... را داشته باشند، بله، جاذبه‌های مفتون‌کننده مصرفی گرایی انگیزه‌های فرزندزایی را

کم کرده است. هر چند هم که منکر مسائل و مشکلات اقتصادی نیستیم، اما خانواده‌های زیادی هستند که از نظر اقتصادی وضعیت مساعدی دارند و بچه نمی‌خواهند. چرا؟ چون مسائل دیگر و اولویت‌های دیگری جایگزین بچه شده است. فلسفه زندگی تغییر پیدا کرده است. نسل امروزی بیشتر به خودش توجه دارد تا دیگران. در گذشته افراد بیشتر به دیگران و خانواده توجه داشتند اما الان فردگرایی رشد یافته است. مثلاً وقتی از خانمی که همه امکانات زندگی را دارد و هیچ مشکلی هم برای بارداری ندارد و خانه‌دار هم هست سوال می‌کنید آیا قصد بچه دوم دارید یا نه؟ می‌گوید پس کی به خودم برسم. این یعنی اینکه خود و خواسته‌های فردی يك مساله مهم در زندگی‌های امروزی شده است.

آیا این روند و دیگر مسائلی که اشاره کردید با توجه به اینکه کشور ما يك کشور در حال توسعه و پیشرفت است اجتناب‌ناپذیر نیست؟

بله؛ اجتناب‌ناپذیر است. یکی از ویژگی‌های مدرنیته فرزندآوری پایین و اشتغال و تحصیل زنان است. بنابراین ما باید دست به تعدیل پیامدهای این مسائل بزنیم. یعنی ساختار سنی جمعیت را تنظیم کنیم که متناسب شود و منافع فرد و جامعه با هم تامین شود. راهکارها و مسیرهای مختلفی را باید دنبال کنیم که هم فرد، هم جامعه و هم توسعه پایدار را در نظر بگیرد. همانطور که پیش از این هم تاکید شد ما مشکل کاهش جمعیت نداریم، مساله این است که ما باید اقدامات پیشگیرانه درباره ساختار سنی و کیفیت و کمیت جمعیت را داشته باشیم. ما نمی‌خواهیم جمعیتی داشته باشیم که کیفیت نداشته باشد. همه اینها در کنار هم باید دیده شود.

شما و همکاران‌تان در موسسه مطالعاتی جمعیت تا چه حد حساس بودن سیاست‌های تشویقی جمعیت را به مسوولان برای ارائه راهکارهای صحیح گوشزد می‌کنید؟

ما همیشه گفته‌ایم که این سیاست‌ها با نگاه کلان و استراتژیک و دقیق دنبال شود چون اثر این سیاست‌ها تنها مربوط به يك فرد و خانواده و يك منطقه خاص نیست بلکه مربوط به کل جمعیت کشور است. برخی افراد یکسونگرانه و بسیار ساده‌انگارانه به موضوع چند بعدی و چند ساحتی جمعیت نگاه می‌کنند. در حالی که جمعیت يك مساله چند بعدی است که باید يك نگاه استراتژیک و هوشمندانه و جامع‌نگرانه به آن وجود داشته باشد. باید به این موضوع توجه داشته باشیم که تغییرات جمعیتی عوارض جزیی و فردی ندارد بلکه عوارض کلی و عمومی دارد. بنابراین این سیاست‌ها باید با احتیاط و کارشناسی دقیق اجرا شود. نباید در اجرای سیاست‌ها و برای رسیدن به نتایج مثبت از نتایج پنهان و منفی غفلت کرد.